

УДК 378.11

Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу

Валентина Гриньова,

доктор педагогічних наук, професор,
Харківський державний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

У підготовці викладача вищої школи формування педагогічної культури посідає особливе місце, оскільки високе звання *педагог* набуває свого справжнього сенсу лише тоді, коли воно невіддільне від поняття “культура”. Тільки в культурному середовищі можуть сформуватися фахівці, здатні вільно й широко мислити, створювати інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство взагалі і школа зокрема. Отже, особливої актуальності саме сьогодні набуває теза “Від людини освіченої — до людини культури”, що визначає відродження національної інтелігенції, створення внутрішніх передумов для розвитку творчої індивідуальності.

Освіта є основою розвитку людини культури.

Людина культури — це духовно багата особистість, яка володіє творчими здібностями, віддана своїй справі, захоплена нею, розуміє необхідність розвитку ду-

ховних потреб пізнання й самопізнання, краси, спілкування, творчості, пошуку сенсу життя, щастя, наявності ідеалу; орієнтована на загальнолюдські цінності, світову й національну духовну культуру.

Людина культури — це гуманна особистість. Гуманність — царина моралі, в якій любов до людей передбачає милосердя, чуйність, доброту, емпатію, піклування і захист, розуміння цінності й індивідуальності кожної людини, толерантне ставлення до людини будь-якої національності, соціального статусу в суспільстві, особистісних якостей.

Людина культури — особистість творча, яка постійно розмірковує, мислить альтернативно, незадоволена одержаними здобутками, має розвинуте прагнення до творення. Творчість знаходить вияв у всіх сферах життєдіяльності такої людини: у навчанні, праці, спілкуванні, побуті, організації дозвілля тощо. Педагогічні орієнтири творчої особистості спрямо-

вані на розвиток її здібностей, потреб у перетворюючій діяльності, досконалому рівні засвоєних знань, умінь, поєднанні аналітичного та інтуїтивного мислення, здатності і прагненні до життєтворення.

Людина культури — це незалежна особистість, котра здатна до самовизначення в світі культури. З педагогічної точки зору, це означає подальший розвиток самосвідомості, самостійності, незалежності суджень у поєднанні з повагою до поглядів інших людей, почуття самоповаги, здатність орієнтуватися у світі духовних цінностей і оточуючому середовищі, уміння приймати рішення і нести відповідальність за свої вчинки, здійснювати самостійний вибір сенсу своєї життєдіяльності, стилю поведінки, способів свого розвитку тощо.

Високе звання *педагог* набуває свого справжнього сенсу лише тоді, коли воно невіддільне від поняття «культура».

Мета статті — розкрити суть поняття «педагогічна культура викладача вищого навчального закладу».

Культура є підґрунтям формування *Особистості Педагога*. Адже ще у «Великій хартії університетів», що була прийнята в 1638 році в Сорбонні, для об'єднання всіх університетів було проголошено: вища школа є інститутом відтворення та передачі культури.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури встановлено, що феномен «культура» багатозначний, відрізняється складністю та багатовимірністю. Незважаючи на велику кількість визначень поняття «культура», можна виділити такі основні положення: суть культури — гуманістична, людинотворча, яка полягає в конкретизації загальнолюдських цінностей стосовно кожної людини; продуктом і одночасно творцем культури є людина; головним джерелом культури є діяльність людини; культура включає в себе способи і результати діяльності людини. Культура розглядається як механізм, що регламентує і регулює поведінку та діяльність людини, а сама людина є її носієм і ретранслятором, тобто культура — специфічно

людський спосіб буття, котрий визначає весь спектр практичної та духовної активності людини, її можливої взаємодії з навколишнім світом.

Виділення педагогічної культури як однієї з найважливіших складових культури суспільства зумовлене специфікою педагогічної діяльності викладача, спрямованої на формування Особистості, здатної у майбутньому відтворювати й збагачувати культуру суспільства. У навчально-виховному процесі головним засобом передачі культури, духовних цінностей є неповторна індивідуальність викладача як носія культури і суб'єкта міжособистісних відносин з унікальною особистістю студента, котра постійно змінюється і збагачується. Через культуру викладача віддзеркалюються його професійні цілі, мотиви, знання, уміння, якості, здібності, ставлення. Тобто педагогічна культура є феноменом вияву викладачем власного «Я» у професійно-педагогічній діяльності через єдність його цілей, мотивів, знань, умінь, якостей, здібностей, відношень, об'єднаних у певну систему педагогічних цінностей. Існуючи об'єктивно, відносно автономно, педагогічна культура як система цінностей функціонує через суб'єктивний духовний світ кожного викладача.

«Педагогічна культура» як спеціальне наукове поняття не є усталеним і потребує всебічного розгляду, оскільки є педагогічною системою і водночас її елементом, особистісним утворенням, діалектичною інтегрованою єдністю педагогічних цінностей, між якими існують певні зв'язки і відношення, що формуються, реалізуються і вдосконалюються в різноманітних видах професійно-педагогічної діяльності й спілкування, визначаючи характер і рівень останніх. Ця система є відкритою. Ідеал її — викладач-інтелігент з досконалим рівнем сформованості педагогічної культури — є постійним наближенням до ідеального «Я», нескінченним процесом самовдосконалення неповторної творчої індивідуальності, що передбачає: усвідомлення своєї неповторності,

унікальності в порівнянні себе з іншими індивідуальностями; чіткі цілі й мотиви власного саморозвитку; самоствердження й усвідомлення своєї компетентності, яку забезпечує система знань і умінь, переконань, самореалізація себе у певних видах діяльності; цілісність і гармонійну єдність індивідуальних властивостей, зокрема креативних; динамічність і неперервність саморозвитку, постійну роботу над собою з метою зростання рівня власної культури, зокрема педагогічної; усвідомлення власної значущості в особистому, професійному і соціальному аспектах з метою самоствердження в суспільстві. Індивідуальність викладача виявляється в його духовності, духовній культурі, гуманістичній спрямованості власної професійно-педагогічної діяльності.

Педагогічна культура діалектично пов'язана з усіма елементами особистісної культури: моральною, естетичною, розумовою, правовою, політичною, екологічною тощо, оскільки вона є інтегральним показником інших видів культур, їх складовою і в той же час включає їх в себе.

Педагогічна культура викладача розглядається як діалектична інтегрована єдність педагогічних цінностей: цінностей-цілей й цінностей-мотивів; цінностей-знань; технологічних цінностей; цінностей-властивостей; цінностей-відношень. Вони є свого роду осями координат, на основі яких і викреслюється модель педагогічної культури, які спрямовують і коригують у соціальному, духовному, професійному, особистісному просторі діяльність викладача, його перфекціонізм. Указані цінності є структурними (відносно-статичними) компонентами, які гармонійно пов'язані з функціональними (процесуальними) компонентами.

Система педагогічних цінностей має синкретичний характер, тобто її функціонування залежить від переплетення усіх її складових. Можна стверджувати, що від розмаїття цінностей педагога, що визначає його неповторність і унікальність, його аксіологічне "Я", його ціннісні

орієнтації, залежить ефективний і цілеспрямований відбір нових цінностей, їх перехід у мотиви поведінки і діяльності як самого викладача, так і його студентів.

Характеристика системи педагогічних цінностей уможливорює розкриття змісту педагогічної культури, тобто її структурних компонентів. Багато у чому зміст педагогічної культури залежить від власної педагогічної діяльності, розвинутого педагогічного мислення, способів діяльності викладача, а також від тих ціннісних відношень, які мають місце в суспільстві, що характеризує педагогічну культуру не тільки на суспільно-соціальному, але й на особистісному рівні, і визначається діалектичною єдністю духовної і педагогічної культур.

Зазначені цінності утворюють систему, яка є змістовою основою педагогічної культури викладача. Можна вказати на тісний зв'язок між цими групами: цінності-цілі й цінності-мотиви зумовлюють характер цінностей-знань і технологічних цінностей; цінності-ставлення визначаються характером цінностей-цілей і цінностей-властивостей.

Необхідність виділення цінностей-цілей і цінностей-мотивів полягає у тому, що цілі є логічним стрижнем, сенсом діяльності особистості, яка визначається мотивами, що вимагають формування інтересу до професії, особистості студента, його розвитку, освітнього процесу тощо.

Цінності-знання є тим фундаментом, на якому ґрунтується духовність особистості педагога. Проте формування системи знань передбачає визначення опорних знань з різних предметів педагогічного, психологічного і спеціального циклів таким чином, щоб на їх основі сформувати педагогічну культуру студентів. Виходячи з того, що вона є синтезом багатьох видів культур (моральної, естетичної, правової і тощо), система знань, яка її забезпечує, включає також опорні знання з різних предметів: культурологічні, антропологічні, фізіологічні, етичні, акмеологічні, естетичні тощо. Особливе місце має

система педагогічних знань, які забезпечують процес осмислення, конструювання і обґрунтування програми діяльності вчителя, з'ясування їх внутрішньої логіки.

 особливості педагогічного мислення зумовлені специфікою його професії: викладач є не лише джерелом інформації, але й носієм культури, організатором діяльності й спілкування студентів. Щоб мислительна діяльність трансформувалась у педагогічне мислення, необхідно формувати певні технологічні цінності — інтелектуальні уміння — здатність особистості ефективно виконувати операції логічного мислення (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, виділення головного) у процесі оволодіння системою педагогічних знань, вирішенні проблем і завдань у процесі професійної діяльності.

Особливе місце у професійній діяльності викладача посідають такі технологічні цінності, як комунікативні вміння — способи комунікативної діяльності особистості на основі набутих знань про спілкування. Своєрідною мовою спілкування є етикет, який дає змогу, підтримуючи суверенітет кожної особистості, досягати взаєморозуміння і взаємоповаги.

Уміння педагогічної техніки (технологічні цінності) є зовнішньою формою поведінки педагога й допомагають йому створити власний професійний імідж, у якому відображається його привабливість, культура, приємні манери, життєрадісність, сучасність. Професійний імідж розглядається як сукупність візуального, внутрішнього, вербального і акторського образів.

Ефективність формування педагогічної культури забезпечують і цінності-властивості, які виявляються у діяльності. Їх синтез призводить до формування узагальнених макрохарактеристик людини як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності, індивідуальності. Сукупність цих характеристик утворює цілісний "психологічний портрет", якісні ознаки якого виникають, розвиваються, формуються і знаходять свій вияв під час

взаємодії особистості з іншими людьми, собою, навколишнім середовищем. Зміст властивостей включає: спрямованість, здібності, якості, аналіз яких можливий лише у ході вивчення мотивів, цілей, змісту, способів і результатів дій у процесі виконання конкретних завдань за певних умов. Професійно-педагогічна спрямованість розглядається як властивість особистості педагога, сукупність мотивів якої зумовлює характер діяльності й слугує основою формування педагогічної культури, визначаючи залежність між загальними і спеціальними здібностями.

Успішність професійно-педагогічної діяльності залежить від таких якостей викладача, як: професійно спрямовані параметри (любов до студентів і професії, відданість своїй справі тощо); інтелектуальні параметри (гнучкість, варіативність, самостійність мислення, увага, уява тощо); індивідуально-психологічні якості (стриманість, вимогливість, спостережливість тощо); соціально-психологічні якості (повага до людини, комунікативність, справедливість тощо).

Результатом засвоєння знань, сформованості умінь, властивостей, якостей викладача є його ціннісне ставлення до дійсності, діяльності, людей, самого себе. Основними компонентами ставлення є переконання, інтереси, оцінки, емоції, а також потреби, які виявляються у переживанні тяжіння до об'єкта, в активній спрямованості до оволодіння ним, у способах і мотивах їх задоволення, а також у їх трансформації в діяльність, результати якої знаходять вияв у вчинках, діях, поведінці викладача.

Результатами процесу формування педагогічної культури є розвиток професії позиції, педагогічної етики, професійної майстерності, творчої індивідуальності та професійної компетентності. Враховуючи важливість останнього утворення, доцільно розглянути і його суть.

02.02.2013